

Марина М. Петровић Јилих
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за германистику

УДК 821.112.2:316.485.26(497.1)
DOI 10.46793/Uzdanica21.2.221PJ

Оригинални научни рад
Примљен: 30. јануар 2024.
Прихваћен: 14. јун 2024.

ЈУГОСЛОВЕНСКИ РАТОВИ У САВРЕМЕНОЈ НЕМАЧКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ МИГРАНАТА ИЗ УГЛА СТУДЕНАТА ГЕРМАНИСТИКЕ

Айспиракџи: Надовезујући се на актуелан књижевно-дидактички дискурс, овај рад за предмет има опис обраде романа *Wie der Soldat das Grammofon repariert* (Како војник њојравља грамофон) Саше Станишића и *Verschissene Zeit* (Баи усрана времена) Барби Марковић у универзитетској настави књижевности, те утицај који су ови романи имали на стицање историјског и културног знања о периоду о ком говоре. Настава је одржана у зимском семестру академске 2023/2024. године са студентима треће године студија германистике на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу. Постављени циљеви наставе нису само стицање књижевних и историјских компетенција и знања, већ и оспособљавање за 1) друштвено-критички приступ књижевним текстовима и сопственом друштву и 2) превазилажење предрасуда и табуа посредством књижевног текста. Да ли су ови циљеви постигнути показује квалитативно истраживање и анализа докумената које сачињавају састави студената о следећим тематским аспектима: рефлексја о трансферу фикције у свакодневицу и рефлексја о познавању културног интерпретивног обрасца о ратовима 90-их у бившој Југославији.

Кључне речи: књижевност, дидактика књижевности на страном језику, анализа докумената, историја, ратови, друштвена критика.

УВОД

У последњим деценијама 20. века културно-антрополошки приступ интерпретацији књижевних текстова проширио је поља истраживања и довео до нових методолошких и методских рефлексја у науци о књижевности (Бахман-Медик 2003: 440). Културна антропологија проширује појам текста посматрајући га кроз његове историјске и социјалне међуоднoсе. Тако књижевност и наука о књижевности доспевају у надређену сферу продукције значења културе и културних инсценирања (Бахман-Медик 2003: 442). Посебно

плодоносни за наставу књижевности на страном језику су транслингвални текстови које су писали аутори са мигрантском позадином. Они углавном пишу на немачком језику иако им није матерњи језик. Ова (мигрантска, вишејезична) књижевност више није само пропратни облик (*Randerscheinung*) немачке књижевности, већ је њен саставни део (Хиле, Шидермајр 2021: 168). Крајем 20. и почетком 21. века интеркултурни приступ у настави који полази од поређења сопствене и стране културе, хомогенизујући различите перспективе и дајући припадницима стране културе унапред спремљене стереотипне етикете, замењен је дискурзивним. Културно-контрастивни приступи интеркултурне дидактике, те подела у етнички разграничене културне заједнице, трансформишу се у дискурзивне семиотичке концепте (Алтмајер 2009: 123). Предмет интересовања културолошких истраживања су културни интерпретативни обрасци „као вероватно објективне особине одређених култура”¹ (Добштат, Риднер 2001: 7). Како је способност учешћа у разговорима са говорницима чији се језик учи један од најважнијих циљева наставе страног језика, кључни дидактички појмови су усмерени на стицање језичких, историјских и културних компетенција у оквиру глобалног учења и подучавања. Андреа Лесковец у први план ставља стицање књижевних и друштвено-критичких компетенција. Она пледира за примену метода усмерених на текст и контекст попут херменеутичких, формалистичко-структуралистичких, наратолошких и деконструктивистичких приступа тексту (Лесковец 2014: 120). Симоне Шидермајр упућује на повезаност књижевних текстова са друштвеним процесима и културним дискурсима (Шидермајр 2014: 132), при чему књижевни текстови постају и сами део дискурса као одличан облик самопогледања друштва (Халет 2006: 75). Клер Крамш уводи у књижевно-дидактички дискурс појам „symbolic competence”, објашњавајући да се управо преко књижевних текстова стичу симболичке компетенције значајне за комуникацију у глобалном контексту света у коме ми данас живимо (Крамш 2006: 251). Значај естетског образовања у опхођењу са књижевним текстовима на страном језику наглашава Кармен Шир. Ученицима у настави треба омогућити чулно, емоционално-емпатијско и субјективно тумачење текстова (Шир 2014: 51). Разумевање књижевних текстова је пре свега знање о томе како функционише конструкција њиховог значења. Овај процес није могућ без сагледавања њихове литерарности (Добштат, Риднер 2014: 163). Да је поседовање књижевних компетенција важан предуслов за њихово разумевање тврди и Нева Шлибар. Она се залаже за наставу књижевности чији је основни циљ да ученици и студенти читају радо и са задовољством – ово није могуће без постављања литерарности у фокус рада са књижевним текстовима (Шлибар 2011: 14).

¹ Превод ауторке

ИЗБОР ТЕКСТОВА И ЦИЉЕВИ НАСТАВЕ

Избор текстова *Wie der Soldat das Grammofon repariert* (Како војник поправља грамофон) Саше Станишића, први пут објављеног 2006. године, и *Verschissene Zeit* (Баи усрана времена)² Барби Марковић, објављеног 2021. године, одговара постављеним наставним циљевима: стицање и продубљивање историјског знања о југословенским ратовима, оспособљавање за друштвено-критички приступ књижевним текстовима и оспособљавање за друштвено-критички приступ сопственом друштву условљен импулсима из књижевних текстова. Одабрани романи су рецепирани као целина и одговарају језичким компетенцијама циљне групе, као и њиховом узрасту и претпостављеним потребним предзнањима. Саша Станишић је својим романом првенцем изазвао велику пажњу књижевне критике и читалачке публике, а данас се убраја у најеминентније представнике не само вишејезичне, већ савремене немачке књижевности уопште. У аутофиктивном роману *Како војник поправља грамофон* приповедач Александар своју причу, која обухвата период од 1991. до 2001. године, прича из перспективе четрнаестогодишњег дечака. Рођен у Вишеграду од оца православног Србина и мајке муслиманске Бошњакиње констелацијом и категоризацијом многобројних ликова и њихових животних ситуација ствара слику мирног живота мултиетничког града, складних односа у породици, међу комшијама и пријатељима. Доласком рата нарушава се транскултурна и пријатељска мрежа међуљудских односа међу припадницима различитих култура, религија и етничитета. Приповедач са родитељима напушта тадашњу СФРЈ и одлази у Немачку. Без знања језика, као мигрант, он покушава да се прилагоди и снађе, а по завршетку рата се враћа у посету родном крају.

Ауторка Барби Марковић такође није непозната књижевној критици и сцени немачког говорног подручја. Добитница је многих награда и стипендија (књижевна награда „Alpha”, књижевна награда „Reinhard-Priessnitz”, Берлинска награда за уметност, књижевна премија града Беча за роман *Баи усрана времена* и друге). Главни ликови у роману *Баи усрана времена* покушавају да спрече братоубилачке ратове у бившој Југославији уз помоћ временске машине. Када се коначно докопају машине и из 90-их прелете у данашње време, из тинејџерских снова их буди слика Београда данас, преплављеног лажним вредностима, национализмом, расизмом, криминалом.

Оба текста испреплетана су хумором, иронијом и сатиром, али из њих извиру трагика историјског тренутка о ком говоре. Протагонисти у оба романа су тинејџери и тинејџерке, што текстовима даје додатни потенцијал да заинтересују студенте и мотивишу их за читање. Вишејезичност у романима који су написани на немачком односи се пре свега на коришћење специфич-

² Превод ауторке

них СБХ (српско-босанско-хрватских) речи, израза, песама и родбинских назива, што ствара утисак да је роман писан на матерњем језику (Станишић). Код Марковић овај ефекат преносе претежно српске псовке, које се као такве препознају у немачком језику, као и преведени цитати из познатих хитова српске фолк музике. Све ово додатно наглашава актуелност текстова у смислу успостављања везе између фиктивних светова романа и света у ком студенти живе. Бројни културни интерпретативни обрасци „југословенске” и немачке језичке заједнице, попут књижевности, музике и спорта, разбијају предрасуде, руше табуе, указују на страхоте ратова и позивају на толеранцију и успостављање мирног суживота у културној хибридности.

ПЛАНИРАЊЕ И РЕАЛИЗАЦИЈА НАСТАВЕ

Настава је изведена у зимском семестру академске 2023/2024. године са студентима германистике на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу у оквиру предмета из научне области Немачка књижевност. Реализацији наставе се приступило мултимедијално (књига, интернет, филм) и мултиметодски (књижевно-научна анализа и интерпретација, продуктивни, перформативни и позоришно-педагошки поступци). Овакав методски наставни репертоар се ослања на модел који предлаже Хонеф-Бекер (2006: 16). Модел је прилагођен потребама конкретне наставне јединице комбиновањем рецептивних метода детаљног поновљеног читања, контрастивне књижевно-научне анализе, књижевног разговора и перформативних сценских поступака.

Обрада текстова планирана је и изведена у следећим корацима. На првом часу у пленуму се разговарало о (не)познавању културног интерпретативног обрасца „Ратови деведесетих година 20. века на територији бивше Југославије”. Како је слично истраживање са истим текстовима и циљевима спроведено у зимском семестру 2022. године са студентима тадашње треће године (Петровић Јилих 2023: 154–161) указало на недовољно познавање овог историјског периода, исто се очекивало и у овој генерацији. Претпоставка да ће се низак ниво знања поновити показала се у разговору као нетачна. Разговор, који је прерастао у дискусују у којој су се учесници борили за реч, био је веома интиман и личан. Говорило се о трауматичним искуствима чланова породице, рођака и пријатеља, који су били непосредни сведоци ратова или су у њима изгубили своје најближе, или били приморани да у рату учествују као припадници Југословенске народне армије. Неки су услед ратова изгубили све што су стекли, били прогнани и морали да напусте своје домове и започну живот из почетка у непознатом окружењу, у туђој земљи. После веома емотивног уводног разговора приступило се раду са текстовима. Наредних девет часова је било посвећено семантизацији, презентацији и

интерпретацији. Како су романи читани индивидуално код куће у деловима од педесет до седамдесет страница недељно, на часовима се у пленуму или у групама разговарало о прочитаним деловима књижевних текстова. Након књижевних разговора групе су у међусобном договору одлучивале на који начин ће сценски представити своје тумачење прочитаног. У овом процесу су индивидуално конструисана значења аргументована, мењана, прихватају и усаглашавају у групи. Од једанаестог до тринаестог часа смо заједно гледали филм *Quo vadis, Aida?* у режији Јасмиле Жбанић и дискутовали о њему. Четрнаести час је био посвећен евалуацији наставе кроз заједнички разговор, а на петнаестом часу су студенти писали анонимне саставе о својим ставовима иницираним читањем романа и гледањем филма.

МЕТОДОЛОГИЈА, ИСТРАЖИВАЧКА ПИТАЊА И РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

У раду је коришћена методологија квалитативног емпиријског истраживања истраживачким дизајном анализе случаја. Ова истраживачка концепција заузима централно место у квалитативној истраживачкој парадигми која своје објекте (људе) хоће да сагледа као индивидуе у конкретним друштвеним контекстима. Предмет анализе случаја може да буде не само појединац, већ и комплекснији социјални систем, као што су одређене друштвене субгрупе (Мајринг 2002: 41). Појединачан случај у овој студији чини 11 студената германистике у петом семестру академске 2023/2024. године на Катедри за немачки језик и књижевност Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу. Материјал, односно документа на основу којих су добијени подаци релевантни за истраживање настао је у учионици у којој се иначе изводи редовна настава. У документе, осим диплома, потврда и других писаних извора посебног значаја, спадају и све друге врсте материјала, тако да „документ може да буде све, текстови и филмови, тонски записи, али и предмети као што су алати, грађевине, уметнички предмети” (Мајринг 2002: 47)³. Документи су релевантни уколико нас анализом могу довести до важних закључака о људским емоцијама, ставовима, мишљењима и делањима. Осим тога, у велике предности овог истраживачког дизајна спада разноврсност материјала који је већ спреман и не мора да буде посебно сачињаван и транскрибован. У овој студији се истраживању приступило у следећим корацима, које предлаже Мајринг (2002: 48, 49):

---

³ Превод ауторке.

1. Навођење докумената који се анализирају – анализирани документи су студентски састави,

2. Сагледавање исказне вредности извора за постављена истраживачка питања – састави су писани анонимно, а постављени оквири односе се на истраживачка питања:

а) колико је историјско знање студената и студенткиња о југословенским ратовима деведесетих година 20. века;

б) колико су спремни да се суоче са почињеним злочинима од стране сопственог народа;

в) колико су прочитани романи утицали на повећање историјског знања о периоду о ком говоре и

г) колико су прочитани романи утицали на потребу за друштвеним ангажовањем у смеру превазилажења мржње према припадницима различитих верских и националних заједница.

Три основна типа квалитативне анализе садржаја су резимирање, експликација⁴ и структурисање⁵ (Мајринг 2002: 115). За индуктивно извођење категорија у овом истраживању је коришћена техника резимирања. Категорије и супкатегије су документоване, у складу са техником резимирања, само једном изјавом. Овде треба напоменути да се у току анализе и прегледа исказа увек може наићи на категорије и супкатегије које нису биле унапред одређене, а које могу да буду веома битне за ток истраживања. Овакве новонастале категорије и супкатегије неопходно је уврстити у анализу.

У разговорима на часу се испоставило да испитаници поседују довољно (пред)знања о културном интерпретативном обрасцу ратова 1990-их у бившој Југославији да би неометано приступили читању књижевних текстова. Зато је анализа била усмерена на импулсе из текстова који су допринели промени или учвршћивању ставова према тематизованој проблематици и читаоце подстакли на друштвену критику. Резултат анализе приказан је као сет супкатегија које су потврђене на специфичним местима у материјалу (цитатима из докумената) и приказане су табеларно.

---

⁴ Циљ анализе је допуна нејасних делова додатним материјалима, који отклањају нејасноће.

⁵ Циљ анализе је филтрирање одређених аспеката материјала и/или њихово процењивање по критеријумима постављеним у истраживању.

Табела 1. Утицај и трансфер фиктивних светова књижевних текстова на свет који нас окружује

<p>Рат и страдање</p> <p>Ирина Војводић: „[Текстови су] само појачали слику страдања у мојој глави. Као чињеница остаје то да рат ништа добро не доноси, већ само односи, а то су животи невиних људи.”</p>
<p>Рат и несрећа</p> <p>Ирина Војводић: „Из мог угла, рат је поред болести нешто најгоре што може да задеси један народ.”</p>
<p>Рат и патња</p> <p>Теа: „Видимо цело једно друштво како се распада, људе који пате, беже из својих домова, светиње бивају уништене.”</p>
<p>Рат и критика медија, сумња, слога</p> <p>Мики Маус: „Углавном су у страним документарцима Срби представљени као злочинци, што сам приметио и у овим романима... Сад, са неке стране гледања можда и јесмо криви јер смо ратовали на туђим територијама и убијали људе који су вековима ту живели, али опет је било доста Срба у Хрватској у Босни, па би питање било како би се они понашали према тим Србима који живе на њиховој територији. Ја сам за то да народи живе сложено, да се поштују, јер смо сви исти, сви смо од крви и меса и треба млађим генерацијама то причати.”</p>
<p>Неправда, личне промене</p> <p>Мања: „Морам признати да сам све време током читања романа имала онај осећај беса због неправде и недужних људи. И то је заиста пробудило у мени огромну жељу да мало променим погледе на свет.”</p>
<p>Емоције, саосећање, знање</p> <p>Никола: „Кроз саме текстове упознао сам се још више о односима људи различите вере у том времену. Након прочитаних дела дуго сам размишљао и емоције су биле јаке, јер сам саосећао са ликовима и као да сам ја све то проживео.”</p>
<p>Друштвене промене</p> <p>Наја: „Могу слободно да кажем да текстови јесу изазвали потребу за друштвеним променама, јер мене никад није занимала политика нити сам се разумела у њу, али после оваквих дела и оваквих сазнања се то дефинитивно променило.”</p>
<p>Друштвена самокритика</p> <p>Милица: „Читање ових романа ми је неке ставове учврстило, а и променило нека мишљења о томе да су Срби увек били ти који су нападани, што и није истина и мислим да и Срби и муслимани негде деле исту судбину што се тога тиче, а и што се види и данас.”</p>
<p>Друштвено и лично ангажовање</p> <p>Ирина Војводић: „Мислим да ће ови романи подстаћи сваког на размишљање о променама и да ће свакако утицати на појединачне промене, које су изузетно важне. Само мењањем нас самих можемо од овог света направити боље место за живот.”</p>

ДИСКУСИЈА

Из наведених цитата јасно произлази да испитаници имају негативне ставове о рату, без обзира где и између кога се рат води: „Јер рат је нешто најгоре и најопасније, јер проистиче искључиво из људске свести, прожет злостом и мржњом” (Мања). Посебно јасно долази до изражаја способност осећавања и свесног поимања друштвених структура, структура власти и

моћи и способност друштвене критике који су произашли као реакција на књижевне текстове: „Мислим да је јако важно да будемо свесни реалне ситуације и да будемо праведни, што је у данашње време дискутабилно” (Мила). Студенти показују способност да прихвате импулсе из конструисаних слика фиктивних светова које романи нуде и да их схвате као могућност и шансу да мењају сопствени свет. Јасно сагледавају потребу за преузимањем индивидуалне и групноспецифичне одговорности, која је произашла из еманципаторског карактера књижевних текстова. На основу изјава и наставних разговора може се сматрати да су постављени циљеви за наставу књижевности на овом предмету испуњени. Студенти су посредством књижевних текстова стекли и/или продубили способност за историјски и друштвено-критички приступ књижевним текстовима, за друштвено-критички приступ сопственом друштву и за превазилажење табуа и предрасуда условљених медијским извртањем историјских чињеница. Да би употпунили своја знања многи су приступили претрагама на интернету: „Кад сам видела да је тема рат у Босни, ушла сам на интернет да видим какав је то рат био и заиста су ме шокирале чињенице, поготово да је силовано између 12.000 и 50.000 жена и девојака” (Наја). Вишејезички романи *Како војник њојравља грамофон* Саше Станишића и *Баи усрана времена* ауторке Барби Марковић наишли су на одушевљење студената. Не само што су их читали са ужитком и задовољством, већ су били мотивисани за читање других текстова са сличном тематиком. По препоруци ауторке прочитали су роман *Што на њоду сјаваи* Дарка Цвијетића. Ово је била спонтана промена унапред планираног тока наставе, која је проистекла из интересовања студената. У разговору о Цвијетићевом тексту на четрнаестом часу били су емотивно потрешени и изјавили да би такво једно дело морало да буде саставни део школске лектире. Изразили су жељу да организују књижевно вече и позову аутора у госте. У међувремену је Дарко Цвијетић, са којим смо ступили у контакт, одушевљен заинтересованошћу студената за његов текст, већ пристао да нам буде гост. Инспирисани оваквим развојем наставног процеса, за завршни испит студенти су снимили „филмиће” по мотивима романа *Баи усрана времена* (прва група) и *Како војник њојравља грамофон* (друга група) и одлучили да их пошаљу ауторки и аутору. Све ово говори да осим испуњених конкретних циљева стављених пред описану наставну јединицу може да се очекује и постизање надређеног педагошког циља сваке наставе (књижевности), а то је да књижевност, када се чита са задовољством, подстиче на лично и друштвено залагање за превазилажење мржње, насиља и националне заслепљености на регионалном и глобалном нивоу.

ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА

Спроведена настава се може окарактерисати као тематски оријентисана (ратови у бившој Југославији) са нагласком на значају глобалне одговорности учвршћивањем партиципације у постизању циљева како историјског и књижевног, тако и општег образовања (Хиле 2014: 14). Стицање књижевних, друштвено-историјских, културних и кључних животних компетенција условљено је самим карактеристикама књижевности као социјалног система. Као медијум друштвене дискусије, она рефлектује друштвене дискурсе, чинећи њихов саставни део и уједно служећи за њихово посматрање и коментарисање (Лесковец 2014: 123):

Чак и када слушам људе који су то преживели, не могу да схватим ни да разумем да људи масовно крену једни на друге, да могу да буду тако хладнокрвни при убијању и окрутни. Југословенски ратови су додатно страшни јер се ту свој окреће против свог. За мене смо сви ми један народ. Сви смо исти и нисам сигурна да ћу икад моћи да схватим ту ситуацију. На крају крајева, сви смо људи. (Мини Маус)

Наставни процес је био оријентисан на трансфер историјских фиктивних дискурса у тзв. реални свет, а у току истраживања се показало да је у процесу обраде текстова дошло до сагледавања комплексних односа у друштвено-историјским контекстима.

ИЗВОРИ

- Cvijetić (2020): D. Cvijetić, *Što na podu spavaš*, Beograd: Književna radionica Rašić.
- Marković (2021): B. Marković, *Die verschissene Zeit*, Salzburg, Beč: Residenz Verlag.
- Stanišić (2010): S. Stanišić, *Wie der Soldat das Grammofon repariert*, München: Verlagsgruppe Random House.
- Žbanić (2020): J. Žbanić, *Quo Vadis, Aida?* (међународни копродукцијски филм са ратном тематиком)

ЛИТЕРАТУРА

- Altmayer (2009): C. Altmayer, Instrumente für die empirische Erforschung kultureller Lernprozesse im Kontext Deutsch als Fremdsprache, In: Altmayer et al. (Eds.), *Interkulturelle Kompetenz und fremdsprachliches Lernen Modelle, Empirie, Evaluation*, Tübingen: Narr, 123–138.

Bahman-Medik (2003): D. Bachmann-Medick, Kulturanthropologische Horizonte interkultureller Literaturwissenschaft, In: Wierlacher, Bogner (Eds.), *Handbuch interkulturelle Germanistik*, Stuttgart, Weimar: Metzler Verlag, 439–446.

Dobštat, Ridner (2001): M. Dobstadt, R. Riedner, Fremdsprache Literatur-Neue Konzepte zur Arbeit mit Literatur im Fremdsprachenunterricht, *Fremdsprache Deutsch*, 44/2001, Ismaning: Huber Verlag; 5–14.

Dobštat, Ridner (2014): M. Dobstadt, R. Riedner, Zur Rolle and Funktion der Literatur and des Literarischen, Deutsch als Fremd- and Zweitsprache. Forschungsfeld and Forschungsperspektiven der Literaturwissenschaft im Fach, In: C. Altmayer (Ed.), *Literatur in Deutsch als Fremdsprache und internationaler Germanistik. Konzepte, Themen, Forschungsperspektiven*, Tübingen: Stauffenburg Verlag, 119–130.

Halet (2006): W. Hallet, *Tasks* in kulturwissenschaftlicher Perspektive: Kulturelle Partizipation und Modellierung kultureller Diskurse durch *tasks*, In: Bausch et al. (Eds.), *Aufgabenorientierung als Aufgabe*, Arbeitspapiere der 26. Frühjahrskonferenz zur Erforschung des Fremdsprachenunterrichts, Tübingen: Gunter Narr, 72–83.

Hile, Šidermajr (2021): A. Hille, S. Schiedermaier, *Literaturdidaktik Deutsch als Fremd- und Zweitsprache*, Tübingen: Narr Verlag.

Honef-Beker (2026): I. Honeff-Becker, *Interkulturalität als neue Perspektive der Deutschdidaktik*, Nordhausen: Traugott Bautz.

Kramš (2006): C. Kramsch, From Communicative Competence to Symbolic Competence, *The modern Language Journal*, 90(2), 249–252.

Leskovec (2014): A. Leskovec, Literaturwissenschaftliche Methoden im fremdsprachlichen Literaturunterricht, C. Altmayer (Ed.), *Literatur in Deutsch als Fremdsprache and internationaler Germanistik. Konzepte, Themen, Forschungsperspektiven*, Tübingen: Stauffenburg Verlag, 141–152.

Majring (2002): Ph. Mayring, *Einführung in die qualitative Sozialforschung*, Weinheim and Basel: Beltz Verlag.

Pajić (2017): I. Pajić, *Transkulturalität in Saša Stanišićs Roman Wie der Soldat das Grammofon repariert [Transkulturalnost u romanu Saše Stanišića Kako vojnik popravlja gramofon]*, neobjavljena doktorska disertacija, Novi Sad: Filozofski fakultet.

Petrović Jilih (2023): M. Petrović Jülich, *Čudesna putovanja ka pupku sveta: produktivno performativna didaktika književnosti na (nemačkom kao) stranom jeziku*, Kragujevac: FILUM.

Šir (2024): C. Schier, Ästhetische Bildung im fremdsprachlichen Literaturunterricht als Grundlage für nachhaltiges Lernen – ein unterschätzter Zugang zu Literatur im DaF, In: C. Altmayer et al. (Eds.), *Literatur in Deutsch als Fremdsprache und internationaler Germanistik. Konzepte, Themen, Forschungsperspektiven*, Tübingen: Stauffenburg Verlag, 51–64.

Šidermajr (2014): S. Schiedermaier, Deutsch als (ver)fremde(te) Sprache. Literarische Verfremdung als Kategorie im Fach Deutsch als Fremdsprache, *Literatur in Deutsch als Fremdsprache and internationaler Germanistik. Konzepte, Themen, Forschungsperspektiven*, Tübingen: Stauffenburg Verlag, 131–140.

Šlibar (2022): N. Šlibar, *Wie didaktisiere ich literarische Texte?: neue Maturatexte and viele andere im DaF-Unterricht*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Marina M. Petrović Jülich

University Kragujevac

Faculty of Philology and Arts

Department of German Language and Literature

THE WAR IN FORMER YUGOSLAVIA IN CONTEMPORARY GERMAN LITERATURE WRITTEN BY MIGRANTS FROM THE POINT OF VIEW OF GERMAN LANGUAGE AND LITERATURE STUDENTS

Summary: On the basis of current literary-didactic theories, the paper deals with interpreting the novels *Wie der Soldat das Grammofon repariert (How the Soldier Repairs the Gramophone)* by Saša Stanišić and *Verschissene Zeit (Shit Times)* by Barbi Marković in university literature classes, and the impact the novels had on acquiring social and historical knowledge about the epoch in question. The course was conducted during the winter semester of the academic year 2023/2024 with third-year students of German studies at the Faculty of Philology and Arts in Kragujevac. The aim of the project was to acquire literary competences and historical knowledge, as well as to adopt a socio-critical approach to literary texts and a socio-critical perspective in understanding the society the students live in, in order to be able to overcome prejudices and taboos by means of literature. The paper presents qualitative research which involved analysing students' essays on cultural interpretation matrix concerning the 1990s war in former Yugoslavia.

Keywords: literature, didactics of literature in a foreign language, document analysis, history, war, social criticism.